

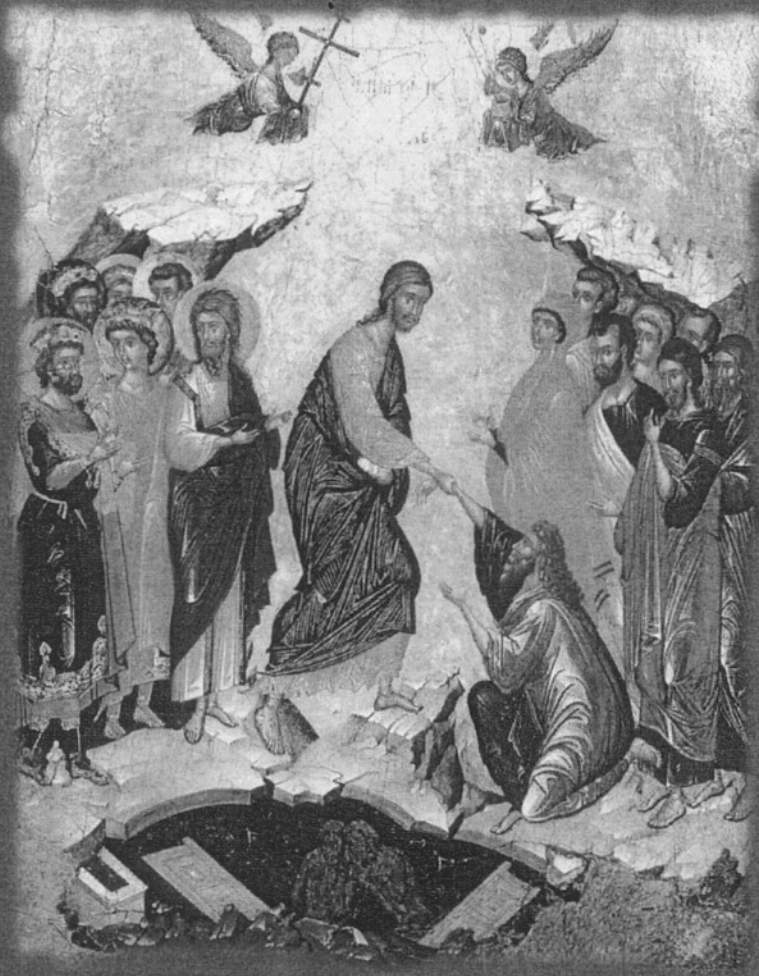
Δρ. Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός

ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

(ΑΠΟ ΜΙΑ ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ)

Ενοριακή Παρουσία

ΕΤΟΣ ΙΔ' • ΑΡ. 50 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2010

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ ΚΑΙ ΑΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ
Ενορία Καθεδρικού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ☩ Άνθιμος, Μητροπολίτης
Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου 3-4
Ποιμαντορική εγκύκλιος για το Άγιον Πάσχα 2010
- ☩ Η ενορία του σήμερα 5-6
Πρωτ. Γεώργιος Φραγκιαδάκης
- ☩ Η Ανάσταση του Κυρίου
και η δοκιμασία της στη ζωή της Εκκλησίας 7-8
Ιωάννης Ν. Λίλης
- ☩ Δάφνη: Ένα φυτό χαρισματικό και πολυποικίλο . 9-10
Μανώλης Ι. Κούνουπας
- ☩ Θεολογική θεώρηση της ύλης κατά τους Τρεις
Ιεράρχες και τους Πατέρες της Εκκλησίας 11-12
Γεώργιος Α. Γαλίτης
- ☩ Δαρβίνος και Θεολογία της εξέλιξης 13-14
Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός
- ☩ Παλαιά Διαθήκη: Η παρεξηγημένη Ιερά Βίβλος
της Εκκλησίας μας 15-16
Σταύρος Ε. Καλαντζάκης
- ☩ Το Πανεπιστήμιο των Ορέων.
Ένα Πανεπιστήμιο για την κοινωνία 17-18
Ιωάννης Παλλήκαρης
- ☩ Η θρησκευτική παιδεία, στη δίνη των
εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και αλλαγών
από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους
ως τις μέρες μας 19-20
Νικόλαος Κ. Μαρκαντώνης
- ☩ Η εκκλησία και ο ρόλος της στην ιστορία του
Ρεθύμνου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας 21-22
Παναγιώτης Μ. Παρασκευάς
- ☩ Η διάκριση της γνήσιας χαρισματικής
εμπειρίας από την πλάνη 23-24
Αρχιμ. Θεόφιλος Λεμοντζής
- ☩ Παύλος Βλαστός,
ο πρωτοπόρος της κρητικής λαογραφίας 25, 27
Μανώλης Γ. Ανδρουλιδάκης
- ☩ Κρητικοί χοροί - Παλιοί Ρεθεμνιώτες χορευτές -
Καλλιτεχνες της κρητικής μουσικής 26
Γιώργης Β. Δρανδάκης
- ☩ Τα κοιμητήρια ως μέσα και έδρες της
Πρωτοχριστιανικής Διακονίας 27
Κωνσταντίνος Π. Χαράλαμπίδης
- ☩ Τα φερανοίξα 28-29
Γιάννης Γ. Χρηστάκης
- ☩ Από την ποίηση του Νικηφόρου Βρετάκου 30-31
Γεώργιος Μαυροτσουπάκης
- ☩ Λύτρωση από τη νάρκη 32
Αρχιμ. Ιγνάτιος Θ. Χατζηνικολάου
- ☩ Πρωταθλητές ονο-πνεύματος 33, 34
Γιώργος Φρυγανάκης
- ☩ Ενοριακή Επικαιρότητα 34
Πρωτ. Χαράλαμπος Κ. Καμπλάκης

Στο εξώφυλλο:
Η εις Άδου
Κάθοδος, Φο-
ρητή εικόνα
της Κρητικής
Τέχνης του
15^{ου} αιώνα.

Στο οπισθόφυλλο: Λεπτομέρεια
της εικόνας του εξωφύλλου

Ενοριακή Παρουσία

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ISSN 1109-835X

ΚΩΔ. 6204

•
Ιδιοκτήτης

ΕΝΟΡΙΑ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

τηλ.: 28310 22731

•
Εκδότης

Πρωτ. Χαράλαμπος Κ. Καμπλάκης, 8.Θ.-Φ.

Επίκ. Καθηγητής Α.Ε.Α.Κ.

τηλ.: 28310 29324

•
Επιμέλεια Ύλης - Σύνταξη - Διορθώσεις:

Κωστής Ηλ. Παπαδάκης

Θεολόγος - Φιλολόγος

•
Διακάνηση

Πρεσβ. Γεώργιος Μεταξαράκης

•
Συνδρομές προαιρετικές να απευθύνονται στο
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΟΥ Ι. ΝΑΟΥ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Δαρβίνος και Θεολογία της εξέλιξης¹

Εισαγωγή

Ευχαριστώ για την όλως τιμητική πρόσκληση, να συμμετάσχω στην παρουσίαση του βιβλίου του Καθηγητή κ. Λευτέρη Ζούρου. Η πολύχρονη φιλία και συνεργασία μας τον ενθάρρυνε να με παρασύρει σε κακοτράχαλα και για τον θεολόγο ιδιαίτερος ολισθηρά μονοπάτια. Το στραβοπάτημα είναι εύκολο. Οι πιθανές συνέπειες του καθόλου ευχάριστες. Επικαλούμαι την επιείκεια τη δική του και όλων σας.

Οι προλαλήσαντες εγγύτεροι προς το περιεχόμενο του βιβλίου, είπαν τα πρέπει. Προσυπογράφω τον δίκαιο έπαινο. Συγχαίρω από καρδιάς τον συγγραφέα και όσους παραστάθηκαν στον καλό του αγώνα. Όπως συγχαίρω και τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης που πρόσθεσαν και αυτό το βιβλίο στην πολύτιμη προσφορά τους. Ιδιαίτερα τον ακάματο Διευθυντή τους Στέφανο Τραχανά, τον οποίον ευχαριστώ και από τη θέση αυτή για τη δωρεάν διάθεση στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης όλων των εκδόσεων, καθώς και για τη βοήθεια κατά την ετοιμασία ενός βιβλίου για περιβαλλοντικά ζητήματα, που δημοσίευσε πρόσφατα η Ακαδημία μας².

Με τον Καθηγητή κ. Ζούρο είχα πολλές φορές διαλογική αναστροφή, από την οποία έφευγα πάντα πλουσιότερος. Στις σελίδες του βιβλίου του ανακάλυψα πρόσθετες πτυχές της προσωπικότητας του, οι οποίες τόνωσαν έτι μάλλον την εκτίμηση μου προς τον σοφό, συνεπή και τίμιο διάκονο της επιστήμης του, αλλά και τον μάστορα του λόγου.

Εγκαταλείποντας το «αυστηρό, απέρριπτο και απρόσωπο της επιστημονικής γραφής» (σελ. 14) εκλαϊκεύει τα δυσπρόσιτα με παιδευτική δεξιότητα' όχι δηλαδή υπεραπλουστευοντάς τα, με

αποτέλεσμα να σύρει τον ελάχιστο ενήμερο αναγνώστη στα χθαμαλά της επιφάνειας, αλλά να τον έλκει προς τα άνω. Να τον οδηγεί στα ενδότερα. Και να τον σαγηνεύει με χάρη, πείθοντάς τον για πολλά, αβιάστως.

Χάρηκα επίσης το πηγαίο, ευρηματικό, οξυδερκές και όχι σπάνια αιχμηρό χιούμορ του. Τη λεπτή, ενίοτε καυστική ειρωνεία (π.χ. 159). Πρόσεξα κάποια εντέχνως παρεμβαλλόμενα μηνύματα, που με δυο-τρεις λέξεις μόνο λένε περισσότερα από ολόκληρες σελίδες... (157). Διασκέδασα με χαριτωμένα ανέκδοτα, όπως εκείνο με το δήθεν κρανίο του Χίτλερ (275) και τα άλλα με Σουλτάνους και Χοτζάδες.

Όπως και άλλοτε, διαπίστωσα και πάλι πόσον αρέσκεται να χρησιμοποιεί αγιογραφικές, θεολογικές και υμνογραφικές φράσεις και παραστάσεις: *ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ* (189),

«σκληρόν σοι προς κέντρα λακτίζειν» (273),

αλήθεια εξ αποκαλύψεως, 385.

Ίσως από την αποστολική περικοπή της τελετής του γόμου του με τη δημιουργική σύζυγό του, αγαπητή μας κυρία Τούλα, θυμάται και περιέλαβε και στο βιβλίο το

«οὐδεὶς γάρ ποτέ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν...» (Εφεσ. 5, 29), (125).

Στους πολλούς ανθρωπολογικούς προβληματισμούς του οφείλεται ασφαλώς και η μνεία της εκστατικής ομολογίας του Αδάμ πως είναι «σάρξ ἐκ τῆς σαρκός» του η Εύα (127).

Θα άξιζε να συζητηθούν, όχι μόνον υπό το πρίσμα της αισθητικής ή του δογματισμού, συλλογισμοί του, όπως εκείνοι για το τροπάριο της Κασσιανής, για το οποίον υπενθυμίζει πως «αποτελεί

μέρος της θρησκευτικής μας ιεροτελεστίας» (Μεγάλη Τρίτη), ή για «το βαθύ μήνυμα και το μεγαλείο στις παραλληλότητες μεταξύ του Προμηθέα Δεσμώτη και του Εσταυρωμένου (360).

Εξομολογούμαι μια από τις πολλές σκέψεις που ήρθαν στο μυαλό μου κατά την ανάγνωση του βιβλίου: Κρίμα που ο «ένθεος» κυρ Λευτέρης είναι μόνο καλός Ψάλτης· θα μπορούσε να ήταν και ψυχотρόφος ιεροκήρυκας!

Μη σπεύδετε όμως. Τα πράγματα δεν είναι καθόλου απλά. Γράφει ο κ. Ζούρος: «Ούτε ο άμβωνας κάνει για το Δαρβίνο ούτε ο Δαρβίνος για τον άμβωνα» (377-8), παρά το ότι, όπως είναι γνωστό, με τις πρώτες θεολογικές σπουδές του ο Δαρβίνος απέβλεπε να γίνει κληρικός. Ο Λευτέρης Ζούρος όμως δεν αφήνει περιθώριο παρανοήσεων. Ολοκληρώνει το βιβλίο του γράφοντας πως ίσως θα έπρεπε να ανεβάσουμε τον Δαρβίνο σε ένα είδος άμβωνα, με το βλέμμα στραμμένο επίμονα στα επίγεια (386).

Έχω την αίσθηση, ότι αν περιμένετε κάτι από τον θεολόγο, αυτό δεν είναι πρώτιστα το τί γράφει το βιβλίο, αλλά το πώς διαβάζει ο θεολόγος τα γραμμένα. Στο μέτρο του δυνατού θα προσπαθήσω να ικανοποιήσω την εύλογη αυτή προσδοκία.

(συνεχίζεται)

Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός

Πρ. Γεν. Διευθ. της Ορθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Το κείμενο αυτό αποτελεί εισήγηση του γράφοντος κατά την παρουσίαση του βιβλίου «*Ας συμφιλιωθούμε με τον Δαρβίνο, Ας συμφιλιωθούμε με τη φύση μας και με τη Φύση*», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009, 397 σελίδες. Συγγραφέας του βιβλίου είναι ο διακεκριμένος Βιολόγος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης Λευτέρης Ζούρος, Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Η παρουσίαση έγινε στο Επιμελητήριο Ηρακλείου (4 Νοεμβρίου 2009) ενώπιον του Σεβασμ. Αρχιεπισκόπου Κρήτης Ειρηναίου και μεγάλου αριθμού ακροατών, κυρίως από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Την παρουσίαση έκαναν κατά σειρά οι Καθηγητές του Πανεπιστημίου Κρήτης Λευτέρης Οικονόμου, πρ. Πρόεδρος του Ινστιτούτου Τεχνολογίας και Έρευνας (ΓΤΕ), Μωυσής Μυλωνάς, Πρόεδρος του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και ο γράφων. Την εκδήλωση, που συντόνισε ο Στέφανος Τραχανάς, Διευθυντής των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης, έκλεισε ο συγγραφέας του βιβλίου.

Η παραχώρηση του κειμένου στον αιδεσιμολογ. π. Χαράλαμπο Καμηλάκη αποτελεί έκφραση ευχαριστίας για τον άξιο παντός επαίνου ζήλο του, να προσφέρει με το περιοδικό ΕΝΟΡΙΑΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ έργων οικοδομής της Εκκλησίας και προαγωγής της Θεολογίας σε καιρούς χαλεπούς. Εκτός από τις βιβλιογραφικές παραπομπές προστέθηκαν στο κείμενο της εισήγησης μερικές διευκρινιστικές υποσημειώσεις Όπου κρίθηκε αναγκαίο για καλύτερη κατανόηση, χρησιμοποιήθηκε (και) μετάφραση κειμένων από την Αγία Γραφή και την εκκλησιαστική Γραμματεία.

2. ECOTHEE. Ecological Theology and Environmental Ethics, Ed. by L. Andrianos, K. Kenanidis and A. Papaderos, Orthodox Academy of Crete Publications 2009.

Η Θεολόγος-Καθηγήτρια κ. Αναστασία Κοπανάκη-Ανδρουλάκη με τους μαθητές/τριες της στο Εκκλησιαστικό Μουσείο

Δαρβίνος και Θεολογία της εξέλιξης¹

Οι δυο ερμηνευτικοί δρόμοι

Στο εισαγωγικό μέρος του βιβλίου του «*Ας συμφιλιωθούμε με τον Δαρβίνο. Ας συμφιλιωθούμε με τη φύση μας και με τη Φύση*» (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009), ο συγγραφέας του Καθηγητής Λευτέρης Ζούρος πραγματεύεται γνωσιολογικά ζητήματα. Διευκρινίζει με σαφήνεια ότι, κατά τη γνώμη του, υπάρχουν μόνο δυο ερμηνευτικοί δρόμοι: ο της φυσικής και ο της μεταφυσικής θεώρησης του κόσμου. Φαίνεται απόλυτη και ακραία η κατηγορηματική θέση ότι οι θεωρήσεις αυτές «δεν μπορούν να είναι και οι δυο σωστές, δεν είναι συμβατές η μία με την άλλη» (σελ. 21). Θα μας επαναφέρει ο ίδιος αργότερα στο ίδιο ζήτημα, που, εν μέρει τουλάχιστον, θεωρώ πως είναι θέμα ερμηνείας. Γι' αυτό και παραθέτω αμέσως δυο βασικές γνωσιολογικές θέσεις της αγιοπατερικής μας θεολογίας:

Γράφει ο Μέγας Βασίλειος: «*Πίστις ἡγείσθω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων, πίστις καὶ μὴ ἀπόδειξις... πίστις οὐχ ἢ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἢ ταῖς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας ἐγγιγνομένην*». (PG 30, 104). Γράφει, εξάλλου, Αναστάσιος ο Σιναΐτης: ο πιστός άνθρωπος ερμηνεύει τις των πραγμάτων υπάρξεις «*θεολογικῶς*» και όχι «*ἀριστοτελικῶς*» ή «*ὀμηρικῶς*» (PG 89, 121), δηλαδή ορθολογικά ή μυθολογικά¹.

Καίτοι συχνά-πυκνά γράφεται ότι «το μεταφυσικό βρίσκεται έξω από τη δικαιοδοσία αυτού του βιβλίου» (373 και σε άλλα σημεία με παρόμοια διατύπωση), το ίδιο το περιεχόμενό του οδηγεί τον συγγραφέα σε μακρά σειρά θεολογικών προβληματισμών και απόψεων, που διατρέχουν σποραδικά το πρώτο και δεύτερο μέρος του βιβλίου και αναφαίνονται εκτενέστερα και εναργέστερα στις ανθρωπολογικές, κοινωνιολογικές, θρησκευτικές, ηθικές, πολιτισμικές, οικολογικές και άλλες αναλύσεις του τρίτου μέρους. Η διεύρυνση αυτή του φάσματος δεν ξενίζει. Πέραν του ότι είναι δικαίωμα κάθε ανθρώπου να ανοίγει τους ορίζοντές του, η ίδια η ανάπτυξη των βιολογικών επιστημών διευ-

ρύνει τη σχέση τους με ολοένα και περισσότερες περιοχές του επιστητού και με ποικίλα εκδηλώματα της ζωής. Το ίδιο αυτονόητο είναι επίσης ή πάντως θα έπρεπε να είναι:

- Να μη ζητείται από την Εκκλησία και τη Θεολογία της να περιορίζονται στα *μετά-τη-φύση* και στα *μετά-τη-ζωή* στην παρούσα μορφή της, ούτε (το ακόμη χειρότερο) Θεολογία και Εκκλησία να αυτοπεριορίζονται ως άνω.

- Επιστήμη και θρησκευτική πίστη να θεωρούνται ως δυο παράθυρα προς τον κόσμο. Η διαφορετικότητα της εμφανιζόμενης εικόνας υπογραμμίζει τον πλούτο των δυνατοτήτων και των τρόπων θέασης, αλλά και την ανάγκη της αμοιβαίας συμπληρωματικότητας.

Για μερικές από τις αναλύσεις του βιβλίου ο θεολόγος θα επιθυμούσε βέβαια κάποιες διευκρινίσεις. Στο τέλος άλλων θα έθετε ένα ερωτηματικό ή και περισσότερα.

Ενδεικτικά παραδείγματα από τις σελίδες 378-379:

- «*Η θεωρία της εξέλιξης δεν είναι θρησκεία... Ούτε είναι εναλλακτική ή, πολύ περισσότερο, ανταγωνιστική της θρησκείας άποψη*» βεβαιώνει ο συγγραφέας. Έχει καλώς! Και η Ορθόδοξη Θεολογία έχει εξελικτικό όραμα, που διευκολύνει την κατανόηση, πιθανώς και κάποιες από τις αρχές της θεωρίας της εξέλιξης. Όπως θα δούμε παρακάτω, η προαγωγή μιας **Θεολογίας της Εξέλιξης** θα μπορούσε να ενθαρρύνει εκπροσώπους των βιοϊατρικών επιστημών να διατεθούν ευνοϊκά έναντι της ανάγκης για διαλογική προσέγγιση σύνθετων ανθρωπολογικών και μάλιστα βιοηθικών ζητημάτων που προκαλούνται κυρίως από τις δικές τους ερευνητικές δραστηριότητες².

- Μνημονεύεται η ρήση του Ζακ Μονό: «*Μία άλλη ιδιαιτερότητα της θεωρίας της εξέλιξης είναι ότι οι πάντες νομίζουν ότι την καταλαβαίνουν*» (378). Δεν συμβαίνει το ίδιο με τις θρησκείες και τους πιστούς τους, για να μην πω και για πολλούς από τους λειτουργούς και τους θεολόγους τους;

• Δέχομαι-κατανοώ:

Σημαντικές είναι στο σημείο αυτό οι παρατηρήσεις του συγγραφέα, που αναφέρονται στο γεγονός ότι πολλοί συγχέουν το *δέχομαι* με το *κατανοώ*.

«*Θεωρία της εξέλιξης; Δεν μπορώ να τη συλλάβω, άρα δεν αληθεύει*» («μαλακή» άρνηση). «*Σκληρή*» άρνηση: «*Θεωρία της εξέλιξης; Δεν μπορώ να τη δεχτώ, άρα δεν αληθεύει!*» (378).

Ο θεολόγος επισημαίνει το γνωσιολογικά ανάλογο/παράλογο:

«...ο Λόγος σαρκί ἐγένετο και ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ιωάν. 1,14). Δεν μπορώ να το συλλάβω /δεκτώ, άρα δεν αληθεύει!

Δυο τάσεις

Κατά το 2009, έτος του Δαρβίνου, αλλά και της Αστρονομίας, διοργανώθηκε πλήθος σχετικών εκδηλώσεων σε πολλά μέρη του κόσμου. Παρατηρήθηκε ότι αν όχι στο κέντρο τους, πάντως ούτε μόνο στο περιθώριό τους συζητήθηκε και πάλι το θέμα ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ, καλύπτοντας ευρύ φάσμα εναλλακτικών εκδοχών μεταξύ δυο ακραίων τάσεων:

Από τη μια μεριά είναι η μαχητική πλέον αθεΐα, που ισχυρίζεται ότι η επιστήμη έχει «αποδείξει» με ακλόνητα επιχειρήματα ότι δεν υπάρχει Θεός και άρα κάθε υπερφυσική αναφορά σε θέματα κοσμολογίας και βιολογίας όχι μόνο περιττή είναι, αλλά και άκρως επιζήμια και ανασχετική της προόδου της ανθρωπότητας. Από την άλλη μεριά γίνεται ολοένα και πιο μαχητική επίσης η θεοσέβεια εκείνη, που επιμένει να κατηγορεί γενικευτικά την επιστήμη ως εργαστήριο αθεΐας και απορρίπτει α priori και ασυζητητί κάθε επιστημονική άποψη, που κρίνεται ότι θέτει εν αμφιβόλω τη μια ή την άλλη θρησκευτική πίστη.

Αναγκαία η κατανόηση

Η πρόσκληση του βιβλίου για συμφιλίωση με τον Δαρβίνο έχω την αίσθηση πως δεν αναμένει κατανόηση ούτε από τη μια τάση, ούτε από την άλλη τάση. Γιατί οι εκπρόσωποι της πρώτης ανήκουν, υποθέτω, σε κείνους που χαρακτηρίζει ο συγγραφέας «*άκριτους υποστηρικτές του δαρβινισμού*», ενώ οι της δεύτερης τάσης «*εκ πεποισθίσεως δεν μπορούν να δεχτούν το γεγονός της εξέλιξης, πολύ περισσότερο την ερμη-*

νεία του», όπως σημειώνει παρακάτω ο Λ. Ζούρος (σελ. 14).

Παρά ταύτα, θεωρώ ότι δεν είναι φρόνιμο να αντιπαρέρχεται κανείς αδιάφορα τέτοιες τάσεις, μάλιστα καθώς οι σχετικές αντιπαράθεσεις ιδεολογικο-πολιτικοποιούν τα ζητήματα και οξύνουν τις διενέξεις σε διεθνές, διεπιστημονικό και διαθρησκευτικό επίπεδο. Χρειάζεται κατανόηση για όσους συνανθρώπους μας αισθάνονται ανέστιοι ενώπιον της επιστημονικής και τεχνολογικής επανάστασης, που επιταχύνει τη διαδικασία κατάρρευσης προαιώνιων αυτονόητων, τα οποία συντηρούσαν ένα κάποιο αίσθημα ασφάλειας. Αυτή μοιάζει να αποδυναμώνεται επικίνδυνα από τη διαφορετική θέαση του κόσμου, του ανθρώπου, της ζωής, εν γένει του εν χώρω και χρόνω Είναι και Γίνεσθαι.

Χρειάζεται όμως κατανόηση και για τους άλλους συνανθρώπους μας· εκείνους που βασίζονται μόνο στα επιστημονικά τους δεδομένα και θεωρούν ότι η επιστήμη δεν οδηγεί ευθέως σε θεογνωσία· πολύ περισσότερο, εκείνους που ισχυρίζονται ότι αυτά τα δεδομένα τους αναγκάζουν να τείνουν προς την αθεΐα ή πάντως να αναζητούν καταφυγή στον *αγνωστικισμό*, ιδίως εκείνους που ομολογεί: ούτε να δεχτώ μπορώ, αλλ' ούτε και να απορρίψω πίστη σε Θεό, επικαλούμενος επιστημονικά δεδομένα. Με αυτήν την έννοια, το να δηλώνεις «*αγνωστικιστής*», είναι κατανοητό. Άλλωστε, υπό την πίεση της συγκεχυμένης πραγματικότητας των καιρών μας, είναι εύλογο, ακόμη και ο πιστός άνθρωπος να απευθύνει με ειλικρίνεια την ικεσία: «*πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῆ ἀπιστίᾳ*» (Μαρκ. 9, 24).

(Συνεχίζεται)

Δρ. Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός
Πρ. Γεν. Διευθυντής
της Ορθόδοξου Ακαδημίας Κρήτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Περισσότερα βλ. στο βιβλίο: Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΙΣ. Ελλάδα-Ορθοδοξία-Διαφωτισμός κατά τόν Κοραή και τόν Οικονόμο, ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα 2010, 195 εξ.

2. Πρβλ. Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός, Βιοηθική και Υγεία, στον τόμο: ΚΡΗΤΗ 2020 -Υγεία, Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης - Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Κρήτης (εκδ.), ΟΑΚ-Κολυμπάρι Χανίων 2001, 75-86.

Δαρβίνος και Θεολογία της εξέλιξης

Μεταφυσική δύναμη

Στο βιβλίο του καθηγητή Λευτέρη Ζούρου «*Ας συμφιλιωθούμε με τον Δαρβίνο. Ας συμφιλιωθούμε με τη φύση μας και με τη φύση*», απαντάται συχνά η διατύπωση *μεταφυσική δύναμη*. Ο συγγραφέας εξηγεί γιατί προκρίνει αυτή τη διατύπωση σε αναφορά προς τον Θεό ή το Υπέρτατον Ον. Ακόμη γιατί δεν αισθάνεται άνετα με την πρόταση «*υπάρχει Θεός*». Όσα ακολουθούν σχετικά με τις λέξεις και τις έννοιες έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σήμερα, που γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη η συνεννόηση μεταξύ των ανθρώπων, ακόμη και ομότεχνων επιστημόνων καμιά φορά.

Στη θεολογία βέβαια και γενικότερα στη ζωή της Εκκλησίας είναι ιδιαίτερα σημαντική η ακρίβεια στη χρήση βασικών όρων. Γι' αυτό και σε σχέση με την προβληματική του βιβλίου ομολογείται πίστη:

- «εις ένα Θεόν..., ποιητήν ούρανοῦ καὶ γῆς, ὀρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων»,
- «εις ένα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν..., δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο», και
- «εις τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, τό Κύριον, τό ζωοποιόν...».

Για μια τέτοια ομολογία ισχύει ασφαλώς το αναγραφόμενο στο βιβλίο (41), ότι «*Στα μαθηματικά μπορούμε να αποδείξουμε μια πρόταση: το άθροισμα των γωνιών τριγώνου ισούται με δυο ορθές-τελεία και παύλα*». Ο συγγραφέας συνεχίζει: «*Το "τελεία και παύλα" ισχύει επίσης στη θρησκεία-υπάρχει Θεός, τελεία και παύλα*», αλλά ποτέ στην επιστήμη, όπου εξ ορισμού ισχύει ακριβώς το αντίθετο: η συνεχής αμφισβήτηση».

Δογματισμός

Όσα γράφει ο Α. Ζούρος για τη θρησκευτικότητα, το δόγμα, την παράδοση, το «*ευθρησκυεύεσθαι*» και τα παρόμοια (σε. 353 εξ.), αποτελούν ισχυρά ερεθίσματα για διάλογο και περίσκεψη. Φρονώ, πάντως, ότι αποδίδει υπερβολική ισχύ στο **δόγμα** και τον **δογματισμό**, τουλάχιστον όσον αφορά στην Ορθοδοξία. Οφείλω να υπενθυμίσω, πως η Εκκλησία μας υπήρξε ανέκαθεν εξόχως φειδωλή στη διατύπωση δογμάτων.

Άλλωστε, ακόμη και όσα ομολογούνται

στην πυκνή σύνοψη του περιεχομένου της πίστεως, όπως αυτά που ανέφερα μόλις, δεν ονομάστηκαν **δόγμα**, αλλά **Σύμβολο**. ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ. Και είναι γνωστή, φαντάζομαι, η προέλευση και η σημασία της λέξης *σύμβολον*.

Ακόμη και όταν χρειάστηκε να αντιμετωπίσει μεγάλες αρέσεις, διατυπώνοντας καίρια ζητήματα πίστεως, η Εκκλησία δεν ονόμασε τις σχετικές αποφάσεις **δόγματα**, αλλά **Όρους**. Όρος σημαίνει όριο, κάτι σαν μια κόκκινη γραμμή, που προειδοποιεί: *Ός εδώ και μη παρέκει, γιατί εκεί αρχίζει η πλάνη, η αίρεση*.

Αποφατική θεολογία

Επανερχομαι στο «*τελεία και παύλα*».

Σε αντίθεση με τη σχολαστική μέθοδο και τον μονοδιάστατο ορθολογισμό του δυτικού Χριστιανισμού, βάση της ορθόδοξης πνευματικότητας, όσον αφορά στην ερμηνευτική μέθοδο, είναι αυτό που ονομάζουμε **αποφατική θεολογία**. Γράφει ο Απόστολος Παύλος υπό εσχατολογική προοπτική: «*Τώρα βλέπουμε τα πράγματα θαμπά, σαν μέσα από μεταλλικό καθρέπτη...*, τώρα γνωρίζω μόνο ένα μέρος, τότε όμως θα γνωρίσω με πληρότητα...». (Α' Κορ. 13,12).

Στην Ορθοδοξία υπάρχει χώρος! Εντός του χώρου αυτού νομίζω πως κινείται ο συγγραφέας, όταν, χρησιμοποιώντας το άλφα στερητικό, αποδίδει στον Θεόν ιδιότητες όπως: «*άυλος, ακατάληπτος, απέραντος, αιώνιος, αμετάβλητος*» (28). Είναι μερικοί από τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιεί ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο οποίος προσθέτει αποφατικά: «*Άπειρον τό Θεϊον καί άκατάληπτον καί τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ άπειρία καί άκατάληψία*». (PG 94, 800).

Με αυτό το πνεύμα και αυτήν την αυτοσυνειδησία της έφεσης προς το ειδέναι και της επίγνωσης των ορίων, η Ορθοδοξία:

1. Ευλογεί το ερευνάν

Όχι μόνο βλέπει δηλαδή θετικό την επιστημονική έρευνα, αλλά θεωρεί ότι ο ερευνητής είναι συνεργός του Θεού στην τελείωση της Δημιουργίας. Ο μεγάλος αγιογράφος Θεοφάνης ο Κρης έχει, όπως γνωρίζουμε, παρα-

στήσει τον Αδάμ, σε υπέροχη τοιχογραφία στη Μονή του Αγίου Νικολάου Αναπαυσά των Μετεώρων, να δίδει ονόματα «πάσιν τοῖς κτήνεσι καὶ πάσιν τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάσιν τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ» σύμφωνα με τη σχετική εξουσιοδότηση που έλαβε από τον Δημιουργό (Γεν. 2, 19-20). Για να δώσεις το σωστό όνομα χρειάζεται να γνωρίσεις πρώτα την ουσία, την ταυτότητα τού προς εξονομασία όντος. Αυτό προϋποθέτει ερευνητή και έρευνα. Λέμε λοιπόν:

Ευλογημένος ο ερευνητής.

Ευλογημένη η έρευνα.

Ευλογημένη η σωστή χρήση των ποριμάτων της έρευνας.

2. Τονίζει την ενότητα επιστήμης, αλήθειας και ζωής

Ο Χριστός είπε: «Εγώ είμι ή όδός, καί ή αλήθεια καί ή ζωή» (Ιωαν. 14, 6).

Όποιος χρησιμοποιεί την έρευνα ως Οδόν προς την αλήθεια, την όποια αλήθεια, είναι σεβαστός ως αναζητητής του ίδιου του Θεού, είτε το ξέρι και το ομολογεί, είτε όχι. Και ακόμη: Αν είναι «έν αλήθεια», δεν μπορεί να την ξεχωρίζει από τη ζωή! Αυτό νομίζω πως ακολουθεί ο συγγραφέας στο τρίτο μέρος του βιβλίου, όπου βλέπει την εξέλιξη σε σχέση με την όλη πορεία του κόσμου και με τα προβλήματα της ζωής.

Από τα παραπάνω προκύπτουν, νομίζω, μεταξύ πολλών άλλων, δύο πράγματα:

α) Το να ζητάς από την επιστήμη «αποδείξεις» για την ύπαρξη του Θεού είναι μωρία. Όποιος το ζητά, αναγνωρίζει στην επιστήμη το δικαίωμα και την ικανότητα προβολής «αποδείξεων» και για την μη ύπαρξη Θεού. Η

επίκληση όμως δήθεν επιστημονικών επιχειρημάτων υπέρ της ανυπαρξίας του Θεού είναι σκέτη **ιδεολογική προπαγάνδα**. Άλλο είναι η ομολογία ενός επιστήμονα, ότι κάπου, κάποτε, κάποτε αισθάνθηκε κατά έναν ιδιαίτερο τρόπο τη θεία παρουσία².

Ο «Θεός των χασμάτων»

Η επιστήμη, γράφει ο Collins, δεν κατάφερε «μέχρι σήμερα να εξηγήσει το μεγάλο ερώτημα της καταγωγής της ζωής»³. Εδώ υπάρχει ένα **χάσμα** γνώσης. Κανείς όμως δεν μπορεί να αποκλείσει το ενδεχόμενο, και αυτό το χάσμα να γεφυρωθεί αύριο ή σε δέκα αιώνες. Επομένως, η επιδιωκόμενη ενίστε «εκμετάλλευση» τέτοιων κενών γνώσης και η συνακόλουθη προσφυγή σε ένα «**Θεό των χασμάτων**» είναι αδιέξοδη.

(Συνεχίζεται)

Δρ. Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός

Πρ. Γεν. Διευθυντής της Ορθόδοξου Ακαδ. Κρήτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Προκύπτει «έκ της αφαιρέσεως» (Ιωάν. Δαμασκηνός, Έκδοσις ακριβής της ορθόδοξου πίστεως, PG 94, 800).

2. Ένα παράδειγμα: Σε επιστολή του (από 13-9-1998) προς τον Α. Κ. Παπαδερό, ο μεγάλος σύγχρονος Φυσικός Stephen Hawking, αναφερόμενος στην παραμονή εκείνου και της συζύγου του στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης, γράφει μεταξύ άλλων: «Η Ακαδημία είναι ένα θαυμάσιο Ίδρυμα και μας πρόσφερε κάτι το ιδιαίτερο στις πέντε μέρες που παραμείναμε εδώ. Είναι πολύ όμορφος τόπος που θυμίζει διαρκώς τη δύναμη και την παρουσία του ΘΕΟΥ». Διάλογοι Καταλλαγής 50 (1998), 411.

3. Francis S. Collins, Η γλώσσα του Θεού. Ένας επιστήμονας δίνει μαρτυρία για την πίστη. Μετάφρ. Θεοσβούλος Κετσιάς, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, 88.

Επισκέψεις στο Εκκλησιαστικό Μουσείο

Στιγμιότυπο από την επίσκεψη Δημ. Σχολείου στο Μουσείο

Ξένοι επισκέπτες μελετούν τα εκθέματα του Μουσείου

Δαρβίνος και Θεολογία της Εξέλιξης Θεολογία της εξέλιξης

Όταν πιστοί άνθρωποι του επιστημονικού επιπέδου ενός Ντομπζάνσκι ή ενός Collins βεβαιώνουν ότι «κανένας σοβαρός βιολόγος σήμερα δεν αμφισβάζει ότι η θεωρία της εξέλιξης εξηγεί τη μεγαλειώδη πολυπλοκότητα και διαφορετικότητα της ζωής» (Collins 94), δεν βλέπω το λόγο, γιατί δεν θα έπρεπε να ενθαρρύνουμε τη διαμόρφωση και προαγωγή μιας *Ορθόδοξης Θεολογίας της Εξέλιξης*. Μιας Θεολογίας, δηλαδή, ικανής να συνοδεύει σοβαρά και υπεύθυνα τις βεβαιότητες, αλλά και τις αμφιταλαντεύσεις και αμφισβητήσεις τόσο της Βιολογίας, όσο και άλλων επιστημών που διερευνούν, από όποια σκοπιά η κάθε μια, τα της γενέσεως και της πορείας του σύμπαντος κόσμου. Μιας Θεολογίας, που θα είναι δεκτική κριτικής και αυτοδιόρθωσης. Που θα αρθρώνει λόγο μόνον όταν έχει κάτι να πει. Που θα προφυλάσσει το πλήρωμα της Εκκλησίας από ψυχοφθόρους φανατισμούς και περιττές αντιπαραθέσεις.

Όπως είναι γνωστό, τη μεγαλύτερη ανησυχία προκαλεί σε πολλούς ο ισχυρισμός, πως η αποδοχή της εξέλιξης σημαίνει *αθεΐα*. Ο Λ. Ζούρος υποστηρίζει πως είναι όλως αβάσιμος αυτός ο ισχυρισμός. Ας υποθέσουμε πως είναι βάσιμος σε κάποιο βαθμό. Δεν θα ήταν και μόνον αυτό επαρκής λόγος για μια *Θεολογία της Εξέλιξης*, όχι με την έννοια και τις μεθόδους της παλιάς Απολογητικής, αλλά ως *διαλογική αναστροφή* με την εξελισσόμενη επιστήμη και εν γένει την ανθρώπινη σκέψη;

Μια τέτοια Εξελικτική Θεολογία είναι αναγκαία σήμερα για έναν πρόσθετο, ειδικό λόγο: Όχι μόνο τη Βιολογία, αλλά όλες τις επιστήμες, θα έλεγα ολόκληρο τον σύγχρονο κόσμο χαρακτηρίζει μια έντονη εξελικτική δυναμική, με ασαφή όμως στόχευση.

Φαίνεται πως πολλοί δεν γνωρίζουν ή έχουν λησμονήσει κάτι σημαντικό: εκείνη την άλλου είδους εξελικτική δυναμική, με στοχευμένη όμως κατεύθυνση, που εκδηλώνεται στις πρώτες κιόλας γραμμές του πρώτου κεφαλαίου της Γενέσεως. Ο ίδιος ο όρος *Γένεσις* εμπεριέχει την έννοια της κινήσεως, δηλαδή της μετάβασης από μια κατάσταση σε μια άλλη με την παραδοξότητα μάλιστα και τη μοναδικότητα της των πάντων «*ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς εἶναι*» παραγωγής.

Σε μια περίοδο της Ιστορίας που οι άνθρωποι ακολουθούσαν διάφορες κοσμογονίες και θεογονίες, με λίγο-πολύ κοινό γνώρισμα την αέναη στασιμότητα ή την κυκλική επαναληπτικότητα, έχουμε ήδη στα πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως την ιδέα της δυναμικής κίνησης προς τα πρόσω και προς τα άνω.

Πρόκειται για μια ιδέα και μια πίστη που διατρέχει ολόκληρη την Αγία Γραφή και την παράδοση της Εκκλησίας μας. Αρκεί να μελετήσει κανείς π.χ. τους εννέα Λόγους του Μεγάλου Βασιλείου εις την *Εξαήμερον*, που είναι μια αυθεντικά ορθόδοξη ερμηνεία των της Γενέσεως¹, καθώς και άλλα θεολογικά κείμενα κοσμολογικών αναφορών². Οι λόγοι εκφωνήθηκαν ως κηρύγματα στην Καισαρεία της Καππαδοκίας, κατά τη διάρκεια της νηστείας προ των Χριστουγέννων, του έτους 370. Κηρύγματα είναι, λοιπόν, και όχι ανακοινώσεις εργαστηριακών πορισμάτων. Είναι, όμως, ένα κείμενο διαχρονικής θεολογικής ισχύος. Προσφέρει ένα πρότυπο ιδίως για το σήμερα, καθώς με αριστοτεχνικό τρόπο αναπτύσσει την περί Θεού, ανθρώπου και κόσμου διδασκαλία της Εκκλησίας, λαμβάνοντας υπόψη και τις πολύ γνωστές σ' αυτόν απόψεις της προγενέστερης και της σύγχρονης του φιλοσοφίας και επιστήμης³.

Σέβομαι απόλυτα την άποψη του Λ. Ζούρου ότι «*κάθε παραλληλότητα και αντιστοιχία ενέχει τους κινδύνους της, ιδιαίτερα αν θέλουμε να τις σπρώξουμε στα άκρα*» (σελ. 319). Δεν θέλουμε βέβαια και μάλιστα απόψε. Η θέση του, ότι δεν είναι αποδεκτή, από βιολογική προφανώς, ίσως και γενικότερα από επιστημολογική σκοπιά, η «*συμβατότητα μεταξύ φυσικής και μεταφυσικής θεώρησης του κόσμου*» (25), μπορεί να θεωρηθεί ότι οδηγεί σε αναπότρεπτο αποκλεισμό της μιας θεώρησης από την άλλη.

Επιτρέψατε, παρακαλώ, μιαν απλή υπόθεση εργασίας υπό μορφή εικόνας σε εξελικτική κίνηση. Η εικόνα δείχνει δυο παράλληλες σιδηροτροχιές. Πάνω στη μια κινείται η εξέλιξη - όχι μόνο στα της βιολογίας, αλλά γενικότερα στα του σύμπαντος κόσμου. Δίπλα της, στην άλλη σιδηροτροχιά, η Εξελικτική Θεολογία. Προσθέσετε στα πλάγια

όσους συν-τρέχουν, όσους σπρώχνουν προς τα πίσω και ό,τι άλλο θέλετε.

Αν ρωτήσετε ποιά ξεκίνησε πρώτη, η απάντηση είναι δεδομένη: το βιβλικό όραμα της εξέλιξης προηγήθηκε του Δαρβίνου κατά τρεις περίπου χιλιετίες!

Ο χρόνος δεν επιτρέπει εκτενή αναφορά. Επιλέγω λίγα ενδεικτικά σημεία, έχοντας υπόψη ανάλογα θέματα, που τίθενται στο βιβλίο.

1. Η Εξαήμερος δέχεται μεν τη θεοπνευστία των Γραφών, δεν ακολουθεί όμως την κατά γράμμα ερμηνεία της βιβλικής διήγησης για τη γένεση του κόσμου και την πλάση του ανθρώπου¹.

2. Τα της Γενέσεως δεν νοούνται ως αναλυτική περιγραφή ενεργειών και αποτελεσμάτων. Η περί γενέσεως διήγηση «πολλά άπεσιώπησεν... τόν ήμέτερον νοϋν γυμνάζουσα προς έντρέχειαν, έξ όλίγων άφορμών παρεχομένη επίλογίσσασθαι τά λειπόμενα» (Εξαήμ. 2,3. PG 29, 33B). Θυμηθείτε όσα είπαμε περί ονοματοδοσίας...

3. Ο λόγος και εδώ είναι συνειδητά αποφατικός και όχι δογματικός. Ο Άγ. Γρηγόριος Νύσσης είναι σαφής: Δεν διατυπώνουμε δόγμα ή (επίσημη) διδασκαλία, λέγει, αλλ' εγκυμνάζουμε τη διάνοια μας (PG 44, 68 C).

4. Η Εξαήμερος δέχεται μεν τη Δημιουργία ως αποτέλεσμα της ελεύθερης αγαπητικής βούλησης και των ενεργειών του Θεού: στο πώς όμως, στα καθέκαστα της Δημιουργίας, αναγνωρίζει τον πρώτο λόγο στην επιστήμη. Η επιστημονική φανέρωση του πώς «γίνεται τι των παραδόξων», δηλαδή του πώς λειτουργούν ο κόσμος και η ζωή, ουδόλως εμποδίζει την έκπληξη και τον θαυμασμό. Αν πάντως δεν μας φανερώνει η επιστήμη τον τρόπο της δημιουργίας των όντων, «τό άπλοϋν τής πίστεως ίσχυρότερον έστω τών λογικών άποδει-

ξεων» (Εξαήμ. 1.10. PG 29, 25A).

5. Για το τί έγινε «έν αρχή» χρησιμοποιούνται λέξεις όπως συλλήβδην, έν άκαρεί-άκαρταίως, «έν τή πρώτῃ του θελήματος όρμη», αθρόως, έν μιᾷ ροπή άδιακρίτως γιά τά πάντα. Είναι η αρχή χώρου και χρόνου, η μεγάλη έκρηξη της σοφίας και της αγάπης του επέκεινα χρόνου και χώρου Δημιουργού. Λέξεις που φέρνουν στο νου το Big Bang, η πειραματική επιβεβαίωση του οποίου θεωρείται, προς το παρόν τουλάχιστον, ως το ακρότατο όριο της επιστήμης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Δυστυχώς ο Άγ. Βασίλειος δεν πρόφθασε να αναφερθεί και στα της γενέσεως του ανθρώπου. Την έλλειψη αναπληρώνουν εν μέρει άλλα έργα του, μάλιστα δε ο αδελφός του Άγ. Γρηγόριος Νύσσης με το έργο του *Περί κατασκευής του ανθρώπου*, ο Άγ. Ιωάννης Δαμασκηνός (PG 94, 917) και άλλοι.

2. Ο Νίκος Ματσούκας, στη μελέτη του: *Έκκλησία και Βασιλεία του Θεού. Ιστορία και Έσχατολογία* (στο συλλογικό Τόμο: *Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ*, Αθήνα 2001, 63 εξ.) κάνει λόγο για μια «άπαυστη και φδίνουσα πορεία τής κτίσης και τής Ιστορίας» και παραπέμπει στον Γρηγόριο Νύσσης, ο οποίος λέγει ότι η κτιστή πραγματικότητα «αεί κτίζεται», και ότι η ζωή στην κίνηση ενός κύκλου είναι γνώρισμα τής «άσέβειας», ενώ η «εύθεια πορεία είναι η δυναμική ανακάλυψη, που χαρίζει ο Θεός, με το βλέμμα στραμμένο στο φως τής «όγδοῦς ήμέρας» (P.G. 44, 855D, 552AB).

3. Πρβλ. Ν. Ματσούκα, «Επιστημονικά, φιλοσοφικά και θεολογικά στοιχεία της «Εξαήμερου» του Μ. Βασιλείου», τόμος εόρτιος χριστιανής εξακοσιοστής επετείου Μεγάλου Βασιλείου (379-1979), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Θεσσαλονίκη 1981, 45.

4. Τον τύπο της ευσέβειας που υποστηρίζει πως ισχύει και επιβάλλεται η κατά γράμμα ανάγνωση των Γραφών στο σύνολο και στα μέρη τους και ειδικότερα της βιβλικής διήγησης για τη γένεση του κόσμου και την πλάση του ανθρώπου, συναντούμε στο χώρο και των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών, του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού και του Ισλάμ. Είναι ένα από τα διαχρονικά «θεολογούμενα».

Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός

πρ. Γεν. Διευθυντής της Ορθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

Ενορία και Επιστήμη: Αξιολογήσεις και ενισχύσεις μαθητών - σπουδαστών

Συνέχεια από σελίδα 5

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Από τις διάφορες εκδόσεις, παραπέμπω σε εκείνη του «Καραβία», με εισαγωγή-σχόλια Σπύρου Ασδραχά, σσ. 598, από τη μελέτη του οποίου προέκυψε το βιβλιαράκι μου «Ο Μακρυγιάννης και οι Ξένοι» 1983, σσ. 16.

Δεν αναφέρομαι στα Απομνημονεύματα του Θ. Κολοκοτρώνη, γιατί εκείνος, παντελώς αγράμματος,

τα υπαγόρευσε στον Γ. Τερτσέτη και εκδόθηκαν αρχικά το 1851.

2. Εκδόθηκε το 1983 και επανεκδόθηκε το 2001 από τον Δήμο Χανίων.

Πρωτ. Γεώργιος Φραγκιαδάκης

Θεολόγος-Φιλολόγος-Νομικός

Ιερ. Προϊστάμενος Ι.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου
Χαϊδαρίου

Δαρβίνος και Θεολογία της Εξέλιξης

Στην Εξαήμερο γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα στο *δυνάμει* και το *ενεργεία*.

Το δυνάμει: «πάντων τῶν ὄντων τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς δυνάμεις» εναπέθεσεν ο Θεός «ἐν ἀρχῇ». Σ' αυτές τις κοσμογονικές δυνάμεις εμπεριέχεται και η ανθρωπότητα. Όλα νοούνται ως ένα είδος σποράς' μιας «σπερματικής» δύναμης. Χρησιμοποιείται μάλιστα και η εικόνα της *κύησης*. Όταν έλθει ο καιρός του τοκετού για καθένα από τα επιμέρους όντα το *δυνάμει* μεταποιείται σε *ενεργεία* σύμφωνα με εξ αρχής καθορισμένη φυσική τάξη και ακολουθία (PG 44, 77D, 44, 120B).

Πότε συμβαίνει αυτό; Η Γένεσις μιλεί για 6 ημέρες. Τον Μ. Βασίλειο δεν απασχολεί αυτό το θέμα: Η απάντησή του είναι απλή: «*κάν ημέραν έπιης, κάν αιώνας τήν αὐτήν έρείς έννοιαν*».

Ο συμπατριώτης μας Μιχαήλ Δερμιτζάκης, Καθηγητής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας και τῆς Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο λίαν ενδιαφέρον βιβλίο του με τίτλο «Γεωλογικές προσεγγίσεις στην Εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου» (ΑΡΜΟΣ, Αθήνα 2007), υποστηρίζει ότι «η ταξιθέτηση και η όλη χρονολόγηση της Γης διακρίνεται σε δυο Μεγααιώνες», που υποδιαιρούνται σε έξι αιώνες. Συμπεραίνει: «μπορούμε σήμερα να πούμε ότι οι έξι αιώνες της ηλικίας της Γης αντιπροσωπεύουν εν πολλοίς τις ημέρες της Δημιουργίας και συμπίπτουν κατά θεϊκή επιταγή και έμπνευση με τις έξι ημέρες της Γενέσεως».

Η **απομυθοποίηση** είναι επαναλαμβανόμενος όρος στο παρουσιαζόμενο βιβλίο' αναφερόμενος ειδικότερα στον άνθρωπο γράφει ο Λ. Ζούρος: «ο Δαρβίνος απομυθοποίησε τον άνθρωπο, τον έβαλε οριστικά και αμετάθετα μέσα στον φυσικό κόσμο, τον έκανε αντικείμενο της επιστημονικής προσέγγισης...». Υποθέτω ότι δεν αρνείται ο συγγραφέας επιστημοσύνη στην προσέγγιση του ανθρώπου από τον Ιπποκράτη και τους μέχρι της εποχής του Δαρβίνου ομοτέχνους του ιατρούς. Εκείνο που προφανώς υπονοεί, είναι η συγγενεία μας με τον πίθηκο. Όσον αφορά στην απομυθοποίηση στην Ιστορία της ανθρωπότητας εγκαινιάσθηκε ακριβώς με τα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου της Γενέσεως: Ο Ουρανός και η Γη και πάντα τα εν αυτοίς δηλώνεται πως είναι *κτίσματα* και τίποτε άλλο. Που σημαίνει: παύουν να είναι θεότητες ή κατοικητήρια θεών, ημιθέων και λογής-λογής ό-

ντων αγαθών ή, κατά το πλείστον, πονηρών.

Όμως: Το μόνο «δώρο» που μπορώ απόψε να προσφέρω στο συγγραφέα για τον κόπο μιας ζωής και για έναν από τους πλέον εύχymους καρπούς του κόπου αυτού, εννοώ το βιβλίο, είναι η απάντηση ότι σύμφωνα η Ορθόδοξη Θεολογία πως και ο άνθρωπος ανήκει «οριστικά και αμετάθετα» στο φυσικό κόσμο. Η Γένεση καθόλου δεν αποκρύπτει, αλλ' αντίθετα αναδεικνύει δυο από τις ιδιότητες του ανθρώπου: την *κτιστότητα* και τη *θνητότητα*. Τι σημαίνει Αδάμ -το όνομα του κατά το βιβλίο της Γενέσεως πρώτου ανθρώπου; Στα εβραϊκά Αδάμ σημαίνει πριν απ' όλα και κυρίως *γίνιος, χοϊκός*, κατ' επέκταση δε *άνθρωπος*. Στην ποιητική διήγηση της Γενέσεως *πηλό* δεν edιάλεξε ο Δημιουργός για να πλάσει τον πρώτο άνθρωπο; Και δεν ήταν «*όστούν εκ τῶν οστέων*» του Αδάμ, ίδια ύλη δηλαδή, από την οποία προέκυψε ο δεύτερος, η Εύα (που σημαίνει: *ζωή*); Και δεν αποχαιρετούμε τους αγαπημένους μας, ψάλλοντας το «*χοῦς εἶ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει*»; Πώς λοιπόν δεν είμαστε μέρος του φυσικού κόσμου; Είμαστε και παραείμαστε! Μόνο που δεν είμαστε μόνον ύλη. Και η προοπτική μας δεν σφραγίζεται με την ταφόπετρα, πέραν της οποίας καλώς γράφεται στο βιβλίο ότι δεν μπορεί να μας ακολουθήσει η Βιολογία.

Η πλάση του ανθρώπου «κατ' εικόνα» Θεού δηλώνει τη δωρεά εκείνων των ιδιοτήτων και δυνατοτήτων που προάγουν την εξέλιξη προς το «καθ' ομοίωσιν», όχι την κατά φύσιν, αλλά την κατά χάριν ομοίωση προς τον Θεό, τη *θέωση*, όπως θα πουν αργότερα οι Πατέρες της Εκκλησίας. Το «καθ' ομοίωσιν», βέβαια, εμπεριέχει *σκοπό, τέλος*. Γι' αυτό και ο όρος «Εξελικτική Θεολογία» παραπέμπει και στην *τελεολογία*, μιαν έννοια τελείως ασύμβατη προς τη «φυσική ερμηνεία», όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας (σελ. 23 εξ. - και σε πολλά άλλα σημεία του βιβλίου).

Αυτή η ελεξικτική κίνηση δεν νοείται βέβαια ως επιβολή κάποιου φυσικού νόμου, αλλ' ως κλήση του Θεού και ελεύθερη απάντηση του ανθρώπου. Η ελευθερία εμπεριέχει και τη δυνατότητα του αντιθέτου, της παρακοής και της πτώσης. Παραμένει όμως η υπόσχεση και ο έσχατος στόχος.

Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός
πρ. Γεν. Διευθυντής
της Ορθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

Δαρβίνος και Θεολογία της Εξέλιξης

Στην Καινή Διαθήκη η εξελικτική πορεία λαμβάνει πρωτόγνωρη δυναμική με έννοιες όπως η αναγέννηση (Α' Πέτρ. 1,3, 23), ο αγιασμός, η τελείωση/τέλειος (Ματθ. 5,48), η καινή κτίσις (Β' Κορ. 5,17), ο καινός ουρανός, η καινή γη (Αποκ. 21,1), το όραμα της Βασιλείας των Ουρανών, όπου ο άνθρωπος, ο κάθε άνθρωπος, καλείται να αναχθεί «*ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ*» ως οικείος του Θεού και των Αγίων.

Επανερχόμενος στην Εξαήμερο και κλείνοντας συμπραγματικά την αναφορά σ' αυτήν, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η ορολογία με την οποία παρακολουθείται η μετάβαση από το *δυνάμει* στο *ενεργεία*, επιτρέπει στην ορθόδοξη ερμηνευτική θεολογία μας να διαπιστώνει, όχι χωρίς δικαιολογημένη έκπληξη, ότι «*ἡ εξέλιξη στήν Έξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου καί στήν Έξαήμερο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἀπό τήν ἀποψη τῶν ἀρχῶν, ἔχει βασικές ὁμοιότητες μέ τίς σύγχρονες θεωρίες*» (Ματθ. 75 ε.ξ.).

Αλλού μάλλον είναι το προβλημα μας: Σε κάποια *διαφορά*, που μας διακρίνει και μπορεί να αναστηλώσει το ηθικό μας, το κλονισμένο από το πλήθος των βιολογικών πληροφοριών που έχει δεχθεί. Υπάρχει διαφορά; Και αν ναι, θα συνεχίσει να υπάρχει;

Στο πρώτο ερώτημα η απάντηση του Βιολόγου δίδεται στην αρχή του τρίτου μέρους του βιβλίου, όπου (σελ. 299-301) μαθαίνουμε, όσοι δεν το ξέραμε, ότι το 98,5% του DNA μας δεν ξεχωρίζει από το DNA του χιμπατζή, του θεωρούμενου ως πιο κοντινού «*συγγενή*» μας. Έστω, λοιπόν, ότι εξοικειωνόμαστε με την ιδέα της κοινής καταγωγής - ο πιστός άνθρωπος, που πληγώνεται όταν ακούει πως έχει κοινή καταγωγή με τον χιμπατζή, μπορεί να απαλύνει τον πόνο του μένοντας σταθερός στην πίστη του, ότι ο ένας και μοναδικός πρόγονος και γεννήτορας πάντων, των ορατών και των αοράτων, είναι ο ΩΝ και ο ΗΝ

και ο ΕΡΧΟΜΕΝΟΣ, ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ!

Τι μπορεί να σημαίνει αυτή η εξοικείωση; Πέρασαν χίλιες δυο σκέψεις από το μυαλό μου, όταν έλαβα την παραπάνω στατιστική πληροφορία από το βιβλίο. Σίγουρα όχι χωρίς εσωτερικές δονήσεις γράφει ο εξελικτικός Βιολόγος: «*Σκύβουμε με το ίδιο δέος πάνω στις ομοιότητες που μας ενώνουν και πάνω στις διαφορές που μας χωρίζουν...*», οι οποίες διαφορές είναι «*εντολές γραμμένες στο DNA μας*» [αφελές ενδιάμεσο ερώτημα: *Ποιός τις έγραψε, άραγε;*]. Συνεχίζει ο Λ. Ζούρος: «*οι διαφορές αυτές είναι αριθμητικά ελάχιστες μπροστά στο ποιοτικό και το ποσοτικό αποτέλεσμα τους, που είναι τεράστιο... πρόκειται για γονίδια-κλειδιά. Δηλαδή για γονίδια που... λειτουργούν σαν τους μοχλούς στους σταθμούς των τρένων, καθορίζοντας την πορεία του συρμού προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Γι' αυτές τις κρίσιμες γενετικές αλλαγές, αυτές που ορισαν τη γραμμή που κατέληξε στον άνθρωπο υπό διαφορετικές εξελικτικές πιέσεις απ' ό,τι τη γραμμή που έδωσε τον χιμπατζή, η διαφορά του 1,5% στο DNA των δύο ειδών προφανώς φτάνει και περισσεύει.*»

Ερώτημα κρίσιμο; Ας υποθέσουμε πως, σύμφωνα και με τον Εξαήμερο, αφήναμε ανοιχτό το ζήτημα του πότε έγινε το ένα, πότε το άλλο, και πως εγώ ο θεολόγος αποτολμούσα να διαβάσω υπό το φως της διαφοράς του 1,5% τα αρχαία εκείνα λόγια της Γένεσης (2,7): «*καί ἐπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν*» (Γέν. 2,7). Αν, λέγω, μετέφραζα έτσι το 1,5%, θα συμφωνούσε άραγε ο Βιολόγος να συνανηθούμε στο Σταθμό, να δώσουμε τα χέρια και να πούμε μια ρακή στη μνήμη του Δαρβίνου, 150 χρόνια μετά;

Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός
πρ. Γεν. Διευθυντής
της Ορθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

πιση του αρειανισμού ήταν σημαντική· κατεπόλεμησε όμως και εγκρατιτικές ομάδες. Με τα όσα έγραψε για την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος στήριξε το σύμβολο της Β' Οικουμενικής Συνόδου (381).

Οι Πατέρες αυτοί ετίμησαν την Καππαδο-

κία, καταξιώνοντας τη διαχρονική σημασία της για την Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό, ως και την ακατάλυτη ενότητα των δύο αυτών οικουμενικών μεγεθών στην ιστορία.

πρωτ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός
Ομ. Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών

Δαρβίνος και Θεολογία της Εξέλιξης

Απουσία της Ορθοδοξίας

Στην επί σαράντα συναπτά έτη διακονία μου στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης οφείλω την ευλογία της προσωπικής αναστροφής με μύριους όσους ανθρώπους από τον χώρο της θεολογίας αφ' ενός και αφ' ετέρου των φυσικών, βιοϊατρικών και άλλων επιστημών σε διεθνές επίπεδο, στα πλαίσια του προγράμματος διαλογικής κοινωνίας και μαρτυρίας της Ορθοδοξίας στον χώρο των επιστημών.

Μια από τις σκέψεις που διαμορφώθηκαν από την εμπειρία αυτήν επανήλθε εντονότερα κατά τη μελέτη του βιβλίου του Α. Ζούρου. Όχι χωρίς εσωτερικές αναστολές αποφάσισα να σας την εκμυστηρευθώ απόψε, ύστερα από δυο-τρεις αναγκαίες επισημάνσεις.

Όπως είναι γνωστό, ιστορικές περιπέτειες των περισσότερων ορθοδόξων λαών δεν επέτρεψαν τον παράλληλο βηματισμό τους με τους λαούς της Δύσης στον χώρο των επιστημών. Αυτός είναι, νομίζω, ένας από τους λόγους, για τους οποίους η Ορθοδοξία δεν παρασύρθηκε στις αντιπαράθεσεις γύρω από το θέμα *Θρησκεία και Επιστήμη*, που συντάραξαν επί αιώνες και συνεχίζουν να ταλανίζουν τη Δύση, τώρα πια μάλιστα όχι μόνον αυτή.¹

Η μη ανάμιξη εξηγεί εν μέρει το γεγονός ότι στη σχετική με το θέμα δυτική βιβλιογραφία εμφανίζονται μόνον η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και διάφορες θεολογικές εκδοχές προτεσταντικής προέλευσης, ενώ απουσιάζει παντελώς η Ορθοδοξία. Ως παράδειγμα αναφέρω το έργο του John Hedley Brooke, *Επιστήμη και Θρησκεία*, των Πανεπιστημιακών μας επίσης Εκδόσεων (Ηράκλειο 2008). Στις 480 σελίδες του λίαν εμπεριστατωμένου αυτού έργου καμιά απολύτως αναφορά στην Ορθόδοξο Εκκλησία και στη Θεολογία της δεν εντόπισα. Και μεταξύ των εκατοντάδων ονομάτων που αναγράφονται, κανένα απολύτως δεν ανήκει στη δική μας παράδοση, εκτός από τον ρωσικής καταγωγής διαπρεπή βιολόγο και πιστό Ορθόδοξο Χριστιανό Θεοδόσιο Ντομπζάνσκι (Theodosius Grygorovych Dobzhansky), αν δεν κάνω λάθος πνευματικό παππού και του Α. Ζούρου. Ακόμη και το κατά γενική παραδοχή πλέον αυθεντικό κείμενο, η Εξαήμερος του Μεγάλου Βασιλείου, αγνοείται, ενώ σε κάποια έργα μνημονεύεται π.χ. ο ιερός Αυγουστίνος. Πολύ σωστά λοιπόν η άξια παντός επαίνου μεταφράστρια του βιβλίου, *Βασιλική Βακόκη*, επιστά την προσοχή μας, γράφοντας

σε σημείωση της, στη σελ. 64, πως «οι όροι ορθοδοξία και ορθόδοξος παρατίθενται στο κείμενο με την κοινή, συνήθη σημασία τους δηλαδή της πίστης προς τα επίσημα, καθιερωμένα και παραδεκτά, και δεν αφορούν την Ορθόδοξη Ανατολική Χριστιανική Εκκλησία, τη διδασκαλία και το δόγμα της.»

Κάποια νύξη έστω για τα καθ' ημάς δεν βρήκα ούτε και στο άλλο, λίαν επίκαιρο και από θεολογική άποψη σημαντικό έργο, εκείνο του Francis S. Collins, στο οποίο αναφέρθηκε προηγουμένως.

Καιρός είναι, νομίζω, να γίνει ευρύτερα γνωστό πως η Ορθοδοξία κάτι ιδιαίτερο και χρήσιμο έχει να πει. Και το κυριότερο, ότι η ορθόδοξη θεολογία προσφέρει εύκρατο κλίμα για δημιουργικό διάλογο με την επιστήμη.²

Δρ. Αλέξανδρος Παπαδερός
πρ. Γεν. Διευθυντής
της Ορθοδόξου Ακαδημίας Κρήτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Οι όποιες, λίγες πάντως, εξαιρέσεις που εμφανίστηκαν κατά καιρούς, ήταν μάλλον επαναλήψεις της δυτικής απολογητικής θεολογίας, παρά καρπός θεώρησης των προβλημάτων υπό το πρίσμα της δικής μας αγιοπατερικής παράδοσης.

2. Υπενθυμίζω πως ο πρώτος που διέδωσε στον τότε Ελληνισμό το σύστημα του Κοπέρνικου, ήταν ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων. Για τους εκκλησιαστικούς Πατέρες και συγγραφείς της Ανατολής θεμελιώδης είναι η θεολογία περί του Κτιστού και του Ακτίστου (με απλά λόγια: άκτιστος ο Θεός, κτιστός ο κόσμος). Αυτή η θεολογία παρέμεινε άγνωστη στη Δύση, όπου επί αιώνες κυρίαρχη ήταν η σχολαστική γνωσιολογική μέθοδος, που δεν έχει, άλλωστε, εκλείψει παντελώς ακόμη. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτήν αναζητούσαν τη γνώση του Θεού και την επίλυση θεολογικών προβλημάτων με επιχειρήματα από τη Φιλοσοφία και τις Φυσικές Επιστήμες (Θωμάς Ακινάτης, *Summa Theologiae*, Βαρλαάμ Καλαβρίας στην πολεμική του κατά του Γρηγορίου Παλαμά), τη δε γνώση του φυσικού κόσμου με επίκληση βιβλικών χωρίων και θεολογικών επιχειρημάτων. Η σχολαστική σκέψη έκανε αναπόφευκτη τη σύγκρουση θεολογίας και φυσικών επιστημών. Μπορεί, μάλιστα, να υποστηριχθεί ότι ακριβώς αυτή η σύγκρουση επιτάχυνε τη χειραφέτηση και αυτονομήσή τους. Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση προστέθηκε ως τρίτος παράγων της αντιπαράθεσης, στη σφοδρότητα της οποίας μεγάλο μέρος μετοχής έχουν επίσης η ενδοεπιστημονική αντιπαλότητα, οι πολιτικές συγκρούσεις και οι κοινωνικές κρίσεις. Βλ. Alexandros K. Papaderos, *Das Rätsel des Apostels Paulus und des Physikprofessors «Perhaps»*. Eine griechisch - orthodoxe Betrachtung, in: Severin J. Lederhilger (Hrsg.), *Den Himmel offen lassen. Der christliche Glaube in der Herausforderung des wissenschaftlichen Weltbildes*, PETERLANG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2010, 166-169.

Δαρβίνος και Θεολογία της Εξέλιξης

Θα ήθελα να σημειώσω τα ακόλουθα:
 α) Όπως διαπιστώνει συμπερασματικά ο Λ. Ζούρος «Οι δυο απόψεις, η φυσιοκρατική και η μεταφυσική, είναι αναγκασμένες να συνυπάρχουν και θα συνυπάρχουν στο ορατό μέλλον. Η συνύπαρξη απαιτεί συνυπευθυνότητα και η συνυπευθυνότητα μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από τη συμπληρωματικότητα».

β) Τα δυο καταστροφικά φαινόμενα, στις φθοροποιές δράσεις των οποίων αναφέρθηκε αναλυτικά ο συγγραφέας, η απληστία, που «σκοτώνει τον φυσικό πλούτο του πλανήτη», και ο φανατισμός, που σκοτώνει «τον πολιτισμικό πλούτο της ανθρωπότητας», σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα αποθρασυνθούν έτι μάλλον στο μέλλον.

γ) Η Κρήτη, που είναι τόσο στενά δεμένη πνευματικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οφείλει να στηρίξει πιο αποτελεσματικά από όσο μέχρι σήμερα τους αγώνες του Παναγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την προαγωγή του διαθρησκειακού διαλόγου, επιπλέον δε την απόφαση που έλαβαν οι Προκαθημένοι των Ορθόδοξων Εκκλησιών πριν ένα χρόνο για τη σύσταση και λειτουργία μιας Διορθόδοξης Επιτροπής Βιοηθικής¹.

δ) Η Κρήτη διαθέτει Ανώτατα Ακαδημαϊκά και άλλα Ιδρύματα και ανθρώπους ικανούς να σηκώσουν βαριά φορτία.

Με αυτά τα δεδομένα παίρνω το θάρρος να προτείνω:

1. Ως ένα δοκιμαστικό, πλην σημαντικό βήμα την ετοιμασία ενός Τόμου με επιλεγμένα, υπάρχοντα ήδη, κείμενα, καθώς και άλλα που θα ετοιμασθούν και θα εκφράζουν αυθεντικά θεμελιώδεις ορθόδοξες θεολογικές καθώς και στέρεες επιστημονικές αρχές για θέματα, όπως αυτά που μας απασχολούν απόψε. Δεν εννοώ έναν Τόμο εικονικά και απατηλά εναρμονισμένης στρατηγικής, αλλά μιας αντικειμενικής καταγραφής και ενός παραδειγματικού διαλόγου. Ένας τέτοιος Τόμος, που ελπίζω ότι θα θελήσουν να δημοσιεύσουν οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης όχι μόνο στα Ελληνικά αλλά και στην αγγλική και σε άλλες ίσως γλώσσες, θα εγκαινιάσει διεθνώς την παρουσία μας «στα μαρμαρένια αλώνια του επιστημονικού διαλογισμού», για τα οποία γράφει ο Λ. Ζούρος.

2. Ως δεύτερο, παράλληλο βήμα θα τολ-

μούσα να προτείνω τον συλλογικό σχεδιασμό και την πραγματοποίηση μιας μεσοπρόθεσμης διεπιστημονικής συνεργασίας προς την ίδια κατεύθυνση, με όσες εμπειρίες και ευλογίες θα μπορούσε να αποφέρει.

Ήδη ο Διαφωτισμός ανέπτυξε την αισιόδοξη άποψη ότι η επιστήμη έχει την ικανότητα αυτοδιόρθωσης. Παραμένει όμως ως εξιδιασμένη ιδιότητα της επιστήμης η *αμφισβήτηση*, όπως δηλώνεται συχνά και στο βιβλίο. Αμφότερες οι θέσεις κατανοητές, δεκτές θα έλεγα. Ποιος θα μετρήσει όμως τα *θύματα* της ενδιάμεσης ανασφάλειας και πλάνης; Κάτι ανάλογο ισχύει και για τη Θεολογία: δεν έχει μόνον οράματα, έχει και παροράματα και θύματα των παροραμάτων της, μάλιστα, όταν επαναπαύεται στην αυταρέσκεια της και αποφεύγει τον διορθωτικό διάλογο.

Τελεολογία

Σίγουρα η επιστήμη θα συνεχίσει να προσφέρει ενδιαφέρουσες απαντήσεις στα ερωτήματα: «πού, πότε, πώς». Ωστόσο, σίγουρο είναι, επίσης, ότι όσο θα υπάρχουν άνθρωποι, θα συνεχίσουν να ερωτούν: «Τελικά γιατί υπάρχει η ζωή», «Γιατί βρίσκομαι εδώ», ποί το νόημα της υπάρξεως μου. Η Τελεολογία, που στην ορθόδοξη πνευματική ζωή κατέχει κεντρική θέση, μπορεί να μην απασχολεί τις βιολογικές επιστήμες, όπως σαφώς δηλώνεται στο βιβλίο. Απασχολεί όμως έντονα και θα συνεχίσει να απασχολεί τον άνθρωπο, μη εξαιρουμένου του βιολόγου!

Το βιβλίο που μας έφερε απόψε εδώ, εξηγεί με πληρότητα το ρόλο του περιβάλλοντος στη διαδικασία της εξέλιξης. Ως θεολογική αναλογία θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την ανθρώπινη νοσταλγία για το απωλεσθέν «*ἀρχαῖον*» ή «*ἀρχέτυπον κάλλος*». Μια νοσταλγία όμως, που δεν είναι αντιεξελικτική ροπή προς τα πίσω! Στην κλήση προς αγιασμό και θέωση ενυπάρχει το στοιχείο της δια της μιμήσεως του Χριστού αναμόρφωσης και προσαρμογής προς αυτό που ο Teilhard de Chardin ονομάζει «*milieu divin*» -ας πούμε «*θείον περιβάλλον*».

Στην εξελικτική αυτή μεταμόρφωση και τελείωση καλείται μάλιστα όχι μόνον ο άνθρωπος, αλλά σύμπας ο κόσμος (ιδού ένα ακόμη στοιχείο υπέρ της αξίωσης του βιβλίου, να βλέπουμε τον άνθρωπο σε ενότητα με τον κόσμο). Το όραμα της Καινής Διαθή-

κης είναι πράγματι συμπαντικό: Η συντέλεια του κόσμου θα τελειωθεί όχι ως κ α τ α στροφή, αλλά ως ε π ι -στροφή στο Θεό (Κολοσ. 1, 20), ώστε να είναι «τά πάντα και έν πᾶσιν Χριστός» (Κολοσ. 3, 11), «δι' οὗ τά πάντα ἐγένετο». Τότε, κατά τον Teilhard de Chardin, ο Χριστός θα φανερωθεί πλήρως ως ο σκοπός, η κατεύθυνση και η κινητήρια δύναμη της εξέλιξης, ως το σημείον ΩΜΕΓΑ της Δημιουργίας (Αποκ. 21, 6)².

Στην Αναφορά του στον Γκρέκο ο πρώτος μεταφραστής του βασικού έργου του Δαρβίνου στα Ελληνικά, ο συμπατριώτης μας Νίκος Καζαντζάκης, δίδει μια προσωπική τελεολογική διάσταση. Με δυο αποσπάσματα θα ήθελα να κλείσω την παρέμβαση μου, αφού προηγουμένως σας ευχαριστήσω όλους και όλες από καρδιάς και ιδιαίτερα τον Λευτέρη Ζούρο, παρά το ότι η ανάγνωση του φιβλίου του σου κόβει ενίοτε την αναπνοή και αποδιώχνει τον εύκολο ύπνο!

«Διαβάζω στη «Γένεση» [εννοείται της... δικής του Αγ. Γραφής]: Ο Θεός έκαμε τον κόσμο, και την έβδομη μέρα αναπαύτηκε· κάλεσε τότε το στερνό του πλάσμα, τον άνθρωπο, και του 'πε: «Άκου, γιε μου, να 'χεις την ευχή μου: εγώ έκαμα τον κόσμο, δεν τον τελείωσα, τον αφήκα στη μέση-ξακλούθα εσύ τη δημι-

ουργία- κάψε τον κόσμο, κάψε τον φωτιά και παράδωσε μου τον- θα τον κάμω εγώ φως»³.

«Εγώ θα ζωγραφίζω μιαν άλλη Δευτέρα Παρουσία. Δυό πατώματα: κάτω πάτωμα, τα μνήματα και ανοίγουν- και προβαίνουν μεγάλα, σαν το κορμί του ανθρώπου, σκουλήκια, ανήσυχα, με σηκωμένο το κεφάλι, σά να μυρίζονται τον αέρα- απάνω πάτωμα: ο Χριστός. Ο Χριστός ολομόναχος. Σκύβει, φυσάει στα σκουλήκια και γεμίζει ο αγέρας πέταλούδες. Αυτό θα πει ανάσταση- να γίνουν τα σκουλήκια πεταλούδες κι όχι να μας ξαναγυρίσουν και να γίνουν τώρα αθάνατα σκουλήκια»⁴.

Δρ. Αλέξανδρος Κ. Παπαδερός
πρ. Γεν. Διευθυντής της Ορθοδόξου
Ακαδημίας Κρήτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Για τις νέες βιοηθικές προκλήσεις βλ. Αλεξάνδρου Κ. Παπαδερού, Βιοηθική και Υγεία, στον τόμο: ΚΡΗΤΗ 2020 - Υγεία, Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης - Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Κρήτης (εκδ.), ΟΑΚ-Κολυμπάρι Χανίων 2001, 75-86.

2. Pierre Teilhard de Chardin, *The Divine Milieu* (1960). Του αυτού, *Der Mensch im Kosmos. Le Phnomme humain*, Verlag C.H.Beck, Munchen 1959.

3. Νίκου Καζαντζάκη, Αναφορά στον Γκρέκο, Αθήνα 1969, 614-615.

4. Ό.π. 613.

Ενοριακή Εστία του Μητροπολιτικού μας Ναού

Ο Σεβ. Μητροπολίτης μας κ. Ευγένιος στο βήμα της Ενοριακής Εστίας

Ο Δρ. Ιωάννης Λαδης, λέκτωρ στην Α.Ε.Α.Κ., στο βήμα της Ενοριακής Εστίας

Ο κ. Νικόλαος Μαρκαντώνης, τ. Σχολικός Σύμβουλος θεολόγων Κρήτης, στο βήμα της Ενοριακής Εστίας

Ο κ. Κωστής Ηλ. Παπαδάκης, θεολόγος-φιλόλογος, στο βήμα της Ενοριακής Εστίας

Ο επ. καθηγητής της Α.Ε.Α.Κ. Δρ. Εμμανουήλ Δουνδουλάκης στο βήμα της Ενοριακής Εστίας

Ο θεολόγος καθηγητής κ. Μάρκος Δασκαλάκης στο βήμα της Ενοριακής Εστίας